

FRÖBEL ÉS A NŐMOZGALMAK MAGYARORSZÁGON¹

Szabolcs Éva és Réthy Endréné

*Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Neveléstudományi Tanszék*

Fröbel elméleti és gyakorlati tevékenysége elsősorban azok számára ismert hazánkban, akik óvodapedagógiával foglalkoznak. Kevesen gondolnak azonban arra, hogy kapcsolódási pontok találhatóak *Fröbel* magyarországi hatása és a XIX. század második felétől kibontakozó nőmozgalmak között.

Dolgozatunkban arra vállalkozunk, hogy történeti források elemzése alapján e kölcsönhatásra felhívjuk a figyelmet. Ehhez szükségesnek látszik *Fröbel* szellemiségét, általános pedagógiai hatását is felidézni.

Fröbel szellemisége

Fröbel érzékeny, nehéz sorsú egyéniség volt, aki nagy figyelemmel fordult a gyengébbek, a gyermekek és nők felé. *Fröbel* gondolkodására hatott az a szellemi pezsgés, amely a korabeli Németországot jellemezte: gondoljunk *Kant*, *Lessing*, *Herder*, *Schiller* és *Goethe* munkásságára (*Berényi*, 1882). 1927-ben *Claparede* megállapította, hogy a múlt tíz legnagyobb pedagógusa között *Pestalozzi*, *Rousseau* és *Herbart* után *Fröbelnek* szentelnek a legtöbb sort a világ legnagyobb és leggyakrabban forgatott neveléstörténeti és pedagógiai lexikonaiban (*Claparede*, 1927. 46. o.).

Fröbel felismerte a XIX. század első évtizedeiben, hogy a család intézménye válságba került, a régi típusú patriarchális háztartások felbomlanak, az alsóbb néprétegek köréből a családanyák egy része kenyérkereső munkára kényszerül. *Fröbel* mindezek ismeretében nem csupán szociális intézményről kíván gondoskodni az iskoláskor előtti korosztály számára, hanem az eladdig tisztán humanisztikus alapon nyugvó intézményt a nevelés színterévé szeretné változtatni. Ahogy *Peres Sándor* fogalmazta: „az óvodák nevelő hatását öntudatra emelte... a cselekvésre, a játékra, mint a kisdédnevelés hatalmas tényezőire a figyelmet ráirányította.” (*Peres*, 1895a. 613. o.) *Fröbel* észreveszi, hogy a kisgyermekek ösztönszerűen vonzódnak más kisgyermekekhez, s jótékony hatással van a gyermek testi és lelki fejlődésére a hasonló korú társakkal való játék és társalgás. „Mikor a gyermek a kisdédóvóba lép, sok tekintetben új körülmények közé kerül..., először is sok kis élettársat talál, tehát az egyes lény a sokasággal kerül érintkezésbe; egyúttal tagjává

¹ Az OMEP 22. világtalálkozóján (Koppenhága, 1998. augusztus 13–16) elhangzott, *Fröbel and the Women's Movement in Hungary* című előadás szerkesztett változata.

válik az óvó egészének, és valamint ez az egész nyereséget s előnyt biztosít számára, éppen úgy követel az tőle bizonyos kötelességeket. Ebben rejlik a kiseddóvó első nagy emberképző ereje.” (Fröbel, 1928. 133. o.)

Ezen a gondolon is túllépve Fröbel pedagógiai rendszerében fontos szerepet szán a családi nevelésnek. A családokat kívánta tulajdonképpen „gyermekkert”-té varázsolni. A gyermekkertekben nem elvonni vagy helyettesíteni akarta Fröbel az anyai nevelést, hanem azt kiegészíteni. Nem pusztán szociális funkciók megvalósítását tűzte ki tehát célként, hanem a gyermekek célirányos fejlesztését is. Hangsúlyozta a gyermek önálló és szabad tevékenységén alapuló fejlődését. Nézete szerint az ember lényegét a nevelés útján kell kifejleszteni (Fröbel, 1928. 2. o.).

A nevelés célja szerinte az életbölcsség kialakítása az egyénben. „Önmagát s másokat nevelni, tudatosan, szabadon és önrendelkezéssel nevelni, ez a bölcsesség kettős cselekedete.” (Fröbel, 1928. 2. o.) Bölcsnek lenni annyit jelent, mint önrendelkezéssel bírni.

Azt vallja, hogy az alkotó és formáló tevékenység ösztönét kell kifejleszteni a gyermekben. „A játszás, a játék a gyermek fejlődésének első foka; mert a játék a belsőnek szabad ábrázolása, magának a belsőnek szükségességéből és szükségérzetéből, amit maga a játék (Spiel) szó is kifejez.” (Fröbel, 1928. 27. o.) Szívvel, kézzel, öntevékenyen játszik a gyermek. Abból az elgondolásból kiindulva, hogy a gyermek tevékenysége révén fejlődik, Fröbel kidolgozza a tevékenységet ösztönző foglalkoztatási eszközök, játékszerek rendszerét, az „adományokat”. A cselekvésre, játékra, mint a legfontosabb nevelési eljárásra fordította tehát a figyelmét (Kenyeres, 1928).

Egyidejűleg arra is figyelmeztet Fröbel, hogy a tárgyak, dolgok „...nemcsak az észre-
vevés s a szemlélet tárgyaiként szerepelnek, hanem egyúttal a teremtő akarati tevékenység tárgyaiként is; tehát eszközök arra, hogy a gyermek a maga alkotó erejét és annak eredményeit felismerje...” (Fröbel, 1928. 134. o.). Arra is alkalmasak az eszközök, hogy a gyermek először a tárgy és a cselekvés révén közvetlenül a dolgokat magukat, majd azok egymáshoz való viszonyát, később keletkezésüket, végül hatásukat ismerje fel.

De miben is különbözik Fröbel minden más pedagógustól?

Prüfer, a kitűnő Fröbel-kutató szerint abban, hogy nem csupán írásokat és intézményeket hagyott hátra, „miként a többiek, hanem valami szokatlant, egy nagy játék- és foglalkozási egészet” is, mely nem lezárt, hanem olyan, mint a mag, kicsírázva megnő az emberek lelkében (Prüfer, 1927. 140. o.). A Fröbel-féle eszközök ugyanis minden irányban a végtelenségig fejleszthetők. A Fröbel-féle gyermekkertben az ismeretszerzés nem beszéd- és értelemgyakorlatokon keresztül történt, hanem cselekvésen, tevékenységen, alkotáson keresztül. A gyermeki alkotóerőt, fantáziát, képzeletet fejleszti, s mindez mai terminológiával a kreativitás kibontakoztatását szolgálja. Fröbel ezzel elméleti alapot szolgáltat a későbbi reformpedagógia számára is, – ahogy erre még utalni fogunk.

Murray a modern pszichológia úttörőjének nevezte Fröbelt, azt állítva, hogy felfogása a gyermek szellemi életéről több ponton egyezik az akkori (1919) legkiválóbb gyermekpszichológusok megállapításaival (Murray, 1919).

Németh András szerint „Rousseau újszerű pedagógiai gondolatait és Pestalozzi elemi oktatással kapcsolatos elképzeléseit saját humanista 'embernevelési' koncepciójában összegezve fejlesztette tovább.” (Németh és Skiera, 1999. 35–36. o.).

Fröbel magyarországi hatása

Annak ellenére, hogy a magyar iskoláskor előtti intézményes nevelés fejlődése az „angol utat” járva megelőzte a németországi hagyományokat, *Fröbel* szellemisége nagy hatást gyakorolt annak továbbfejlődésére. Az első magyarországi óvoda az angol infant school mintájára már 1828-ban létrejött *Brunszvik Teréz* tevékenysége nyomán, példát nyújtva további közép-európai intézmények alapításához Bécsben, Münchenben, Prágában (*Vág*, 1976. 54. o.).

Fontos kérdés, hogy mikortól tudnak Magyarországon *Fröbel* munkásságáról.

Fröbel elméleti munkáit már az 1840-es évek elejétől közvetlen forrásból, német nyelven olvassák az érdeklődők Magyarországon. *Fröbel* egyik életrajzírója, Hanschmann alapján *Kenyeres Elemér* arról ír, hogy *Fröbel* már blankenburgi tevékenysége táján (1832–42) levelet kap Debrecenből egy *Steinacker Gusztáv* nevű protestáns lelkész feleségétől, aki megrendeli nála a játék- és foglalkozási eszközöket, s népszerűsíteni igyekszik azokat. Ekkortájt ír levelet Aradról *Fröbelnek Brunszvik Teréz* ösztönzésére *Pivány Nanette*. Maga *Brunszvik Teréz* is levél útján érdeklődik a fröbeli adományok után, amelyekről részletes felvilágosítást kap. A továbbiakban több fiatal magyar pedagógus is felkeresi Fröbelt Blankenburgban, kifejlesztett eszközeinek megismerése céljából (*Kenyeres*, 1928. VI; *Vág*, 1976. 66. o.).

Szélesebb körben a 60-as évektől válik ismertté *Fröbel* munkássága. Ebben az időben szerzik be az óvóképző gyakorló óvodájában *Fröbel* játék- és foglalkozási eszközeit, s a könyvtárak számára pedig műveit (*Kenyeres*, 1928. VII.).

Játék- és foglalkozási eszközeit legelőször 1860 körül *Fábry János* alkalmazta rendszeresen Magyarországon a dobsinai községi óvodában, megelőzve ezzel Bécset (*Dömötör*, 1883) *Peres Sándor* szerint 1867 előtt *Fábry János*, *Steinacker Gusztáv* mellett *Szabó Endre* és *Rapos József* is ismerte *Fröbel* nevelési rendszerét (*Peres*, 1895b).

A 70-es évektől kezdve nincs olyan szakembere a kisdudóvásnak hazánkban, aki nem ismerné Fröbelt, s állást ne foglalna mellette vagy ellene. Ekkortól egymás után jelennek meg magyar szerzőktől olyan vezérkönyvek, útmutatók, melyek *Fröbel* módszerének elterjedését és alkalmazását segítik, így például *Kohányi Samu*, *Szabó Endre*, *Kobányi Mihály* tollából (*Kenyeres*, 1928. VIII.).

1871-ben *Szabó Endre* még nevelési szaklapot is indított „*Fröbel*” címmel, a „budapesti Fröbel-nőegylet” közleményeként, a fröbeli gondolatok terjesztése céljából. 1872-ben *Szabó Endre* kiadta „Társalgó terem” címen *Fröbel* nevelési rendszeréhez alkalmazkodó elbeszélésgyűjteményét, 1874-ben pedig „Neveléstan”-át *Fröbel* elvei nyomán (*Kenyeres*, 1928. VIII.).

Eszméi tehát egyre erőteljesebben terjednek; hatása az óvodai nevelésre és – amint a továbbiakban látni fogjuk – a hozzá kapcsolódó nőmozgalmakra elvitathatatlanul erős.

Fröbel szerepe a magyarországi nőmozgalmak kibontakozásában

A nőkérdés Magyarországon a XIX. században a nemzeti reformmozgalmak részét képezte. Neves liberális politikusok és művészek foglalkoztak a nők helyzetével, szerepével, nevelésével, például *Széchenyi*, *Vörösmarty* stb. (*Orosz*, 1962).

A nők háttérbe szorítása ellen lépett fel *Brunsvik Teréz* is. Célja a családanyák nevelés és segítése volt. Cselédiskolát nyit 1829-ben, ahol alapfokú képzésben részesíti az alsóbb néprétegekből származó nőket. Az óvodákban pedig nőpedagógusokra szeretné bízni a gyermekeket.

Ebben az időben folyamatos viták folytak a nők művelődéséről, a nőnevelés kérdéseiről. Az intézményes nőnevelés a 40-es évektől indul hazánkban. Ekkortól jelennek meg a nőkkel foglalkozó családi lapok is. A nőnevelés hazai szervezői között számos nőt találunk, például *Teleki Blanka*, *Karacs Teréz*, *Zirzen Janka*, *Leövey Klára*.

Fröbel tisztelte a nőket, fogékony volt problémáik iránt, érdeklődött irántuk (*Fröbel*, 1936). Nagy figyelmet fordított a nőnevelésre, a gyermekkertésznők kiképzésének, nevelésének megszervezésére. A gyakorlatban maga is a nőnevelés apostolának tekinthető. (*Berényi*, 1882). Marienthalban például előadást tartott kertésznői számára fiziológiából, pszichológiából, természettudományokból, művelődéstörténet és gyakorlati ügyesség tantárgyakból.

A nők emancipációjának folyamatát erőteljesen támogatta *Fröbel* szellemisége. E szellemiség hatására felgyorsult a XIX. század második felétől Magyarországon a „gyermekkert”-ek létrehozása, a gyermekkertésznő-képzés beindítása, mintaóvodák létrehozása s a gyermekkertésznők továbbképzésének megszervezése. E folyamat további lökést adott nőegyletek szervezésére, segítve a nők közéleti szerepvállalását. A közéleti tevékenységet vállaló, nőegyletekbe tömörülő magyarországi nők célja volt *Fröbel* tanainak széles körű megismertetése, a gyermekkertek elterjesztése, a gyermekkertésznők képzése, továbbképzése, közben természetesen a közéleti szerep gyakorlása. Érdekességképpen megjegyezzük, hogy e nőegyletek tagjai bár nők voltak, az elnökségben és a vezetők között szép számmal fordultak elő férfiak, s az óvodai képzés „hivatott” elméleti szakemberei továbbra is férfiak voltak.

Számos történeti adat alapján felrajzolható a fröbeli nőegyletek alakulásának kronológiája.

1869-ben *Ronge János* németországi hitszónok, *Fröbel* tanainak egyik terjesztője cikkeiben és előadásaiban közművelő egyesületek alapítására szólította fel a magyar főváros német nyelvű lakosságát, továbbá arra, hogy szociáldemokrata nézeteit és vallásújító törekvéseit támogassák. *Ronge* szerint *Fröbel* eszméi „magasabb világfelfogáson és isteneszmén alapszanak, mint az egyházi dogmák.” (*Peres*, 1895b. 5. o.) Az egyházakat és az új társadalmi életet érintő eszméinek megvalósításában különösen a nőkre számított. „Az asszonynak, az emberiség anyjának lelki és erkölcsi megújulása nélkül a népek megújulása, főlzabadítása, az erkölcsi jellem magas fokra emelése, az államok előre haladása lehetetlen.” (*Peres*, 1895b. 5. o.) Mivel a város német nyelvű lakossága kevésbé volt fogékony *Ronge* általános reformtörekvéseire, így inkább az általa népszerűsített *Fröbel* szellemisége ragadta meg őket. 1869. július 2-án létre is jött a „Népművelési és Reform Egyesület” (*Volksbildungs und Reformverein*). Ugyanebben az évben, július 20-án ebből vált ki a „Pest-Budai Nevelési Nőegyesület” (*Pest-Ofner Erziehung-Frauenverein*) (*A magyarországi...* 1895). Ezt a nőegyletet *Péterfy* „Budapesti nevelési nőegyesület” néven is említi (*Péterfy*, 1882).

A Pest-Budai Nevelési Nőegyesület munkájában résztvevő nők többsége arisztokrata származású volt. Közéleti szereplésük önbizalmukat erősítette és ezáltal női „érdekeik” is

artikulálódtak. Tudatosan kerestek helyet maguknak a férfiak társadalmában. Bár a kortársak közül többen ellenzik a „túlmivelt” nők fokozott társadalmi szerepvállalását (*Felméri*, 1883), voltak akik jól érzékelték, hogy „*korunk nem köti a nőt kizárólag a kicsiny, de megszentelt családi tűzhelyhez, tért ad neki a társadalmi élet örökös, súlyos harczaiban.*” (*Peres*, 1895b. 3. o.).

A Ronge által kezdeményezett nőegyesület gyakorlati tevékenysége kapcsán anyagi forrásokat tárt fel és megnyitotta az első gyermekkertjét Pesten 1869. szeptemberében 4 gyermekkel. A kezdeti alacsony létszám már az első évben 70 főre gyarapodott (*Péterfy*, 1882). Ezt követően gyorsan növekedett a gyermekkertek száma: 1871. május 4-én a második, november 4-én a harmadik gyermekkertjét is megnyitotta a nőegyesület. Ebben az időben egy 3–4 hónapos tanfolyamot szerveztek a gyermekkertésznőknek. Itt kezdetben maga Ronge volt az előadó, majd távozása után egy Fröbel-tanítványt, *Leitersdorfot* hívták meg a tanfolyam vezetésére (*A magyarországi... 1895*).

A nőegyesület egyik meghatározó személyisége, védnöke volt Majláth Györgyné, akinek nagy szerep volt abban, hogy a „Budapesti Nevelési Nőegylet” 1872-ben „*A magyarországi központi Fröbel-nőegyesület*” nevet vette fel, mely aztán több gyermekkeretet, 1872-től pedig egy gyermekkertésznőképző intézetet is fenntartott, „Gyermekkereti nevelő képezdése” néven, melyhez mintaóvoda is csatlakozott. Célja ezeknek az intézményeknek a Fröbel elvei és rendszere szerinti oktatás volt (*Fröbel ünnepélyek...1882*). A későbbi időkben az egyesület alelnökének, majd elnökének, *Rosenzweig Saphir Saroltának* a szervezőerejét emelték ki a kortársak. A hölgy 1887-ben királyi kitüntetést is kapott. „... vezetése alatti egyesület nem csak a fővárosi közönségnek tett megbecsülhetetlen szolgálatokat Budapest különböző részein fentartott gyermekkeretei által, de képzőintézetét mindenkor a tudományos fejlődés és kor igényeinek megfelelő színvonalra emelve százakra menő szakképzett, ügyes, és mindenütt kedvelt óvónőket szolgáltatott a hazai közönségnek. S tette ezt a közelmúltban lefolyt ama évtizedek alatt, mikor még a kisdednevelés tisztán a társadalom kezeiben volt letéve s úgy a kormány mint egyéb hatóságok az ügyet csekély figyelemben és még kevesebb anyagi támogatásban részesítették.” – emelte ki *Dömötör Géza* (*Dömötör*, 1895. 274–275. o.). Ezek az elnöknő érdemeit értékelő sorok egyúttal pontos társadalmi korrajzot is adnak az óvodaügy korabeli helyzetéről.

Péterfy nagyra tartja az 1869-ben alakult magyarországi Fröbel-nőegylet tevékenységét. „*Hazánkban a természetes alapokra fektetett Fröbel-féle kisded-nevelési rendszer terjesztésében kétségkívül a Magyarországi központi Fröbel-nőegylet szerezte a legnagyobb érdemet, mely egylet 1869 óta nemcsak Fröbel-gyermekkeretet tart fenn a fővárosban; hanem egy a körülményekhez képest elég jól szervezett s áldásosan működő gyermekkertésznő képző-intézetet is szervezett.*” (*Péterfy*, 1882. 28. o.) Ugyanakkor nem hallgatja el a korabeli magyarországi viszonyokra jellemző ellentétet, amely a német nyelven működő Fröbel-intézmények és a magyar nemzeti érzelmek között fennállt. Úgy látja, hogy a „nemzetietlenség” vádja alól fel kell menteni az említett Fröbel-nőegyletet: „... az ezen egyesület által fentartott gyermekkeretek kezdetben német, később magyar-német nyelven működtek, s a gyermekkertésznő-képzőintézetben is 1873-ig német nyelv volt a tannyelv, de épp ily bizonyos és kétségbe nem vonható tény az is, hogy Majláth Györgyné bölcs kormányzása mellett odáig jutottunk, hogy a 'Magyarországi Központi

Fröbel-nőegylet' – melynek rendes tagjai naggyobbára német ajkúak – oly gyermekkeresztésznő képző-intézete tart fenn, amelynél magyarabb képzőintézetet még csak nem is képzelhetni. Benne a tanterv 1873 óta kizárólagosan magyar és még csak tantárgy gyanánt sem szerepel semmiféle más nyelv, valamint az egyesület által fenntartott Fröbel-gyermekterekben is édes nemzeti nyelvünkön csevegnek a többnyire idegen ajkú szülők gyermekei.” (Péterfy, 1882. 29. o.) A nőegylet munkáját, tevékenységét bemutató sajtóközlemények, magának a nőegyletnek az évkönyvei időről időre visszatérnek a nyelvhasználat kérdésére, visszatükrözve ezzel a kor közoktatáspolitikájának egyik leginkább hangsúlyozott problémáját. Jól illusztrálja ezt például az 1892. évről kiadott „számadó” jelentés, amely a képzőintézet félévi vizsgáiról beszámolva a következőket írja: „...intézetünk a képezde növendékeit a legkifogástalanabb nemzeti szellemben neveli, s őket arra is képessé teszi, hogy majdan a kisdedek lelkében a hiterkölcösös élet csiráit is ápolhassák. Tapasztalható volt, hogy a növendékek gondosan megismertetnek gyermekirodalmunk legjobb és legnemesebb termékeivel és a nemzeti népdalok motívumait felhasználó szebbnél szebb gyermekdalokkal. A vizsgákból kitűnt tehát az is, hogy intézetünkben a Fröbel-féle rendszer elmélete és gyakorlata nemzetünk szellemének megfelelőleg átalakítva érvényesül.” (A Magyarországi..., 1893. 6. o.)

A nőegylet negyedszázados jubileuma alkalmából szervezett ünnepsorozatból a Kisdednevelés hasábjain is megemlékeztek. Az értékelésekből megtudhatjuk, hogy 4000 kisded nevelése és 361 óvónő kiképzése köszönhető az egyesületnek. *(A magyarországi központi Fröbel-nőegyesület negyedszázados...1895)* Az ehhez szükséges anyagi háttér megteremtése céljából széleskörű szervezőtevékenységet folytattak a nőegylet tagjai: „...tagok gyűjtése és megtartása tisztán szellemi, erkölcsi célokért, ünnepélyek, közvacsorák, multságok, tombolák, hangversenyek rendezése úgy, hogy multhatatlanul jövedelmezzenek, művészek közreműködéseinek megnyerése, felsőbb hatóságok segélyének kieszközlése és mindezek fölött a folytonos közvetlen gyűjtés...” (Peres, 1895b. 9. o.)

Nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy a nőegylet tevékenységére, életére jellemzőek voltak a viták, a belső feszültségek, a különböző egyesületek közötti rivalizálások, a kiválások, szétválások.

Az arisztokrata nők közötti belső viszályok is befolyással voltak arra, ahogyan a nőegyesületek működését megszervezték. Ezekbe az ellentétekbe enged bepillantást a következő idézet: „Az első catastropha mindjárt keletkezésének első évében történt, s onnan eredt, hogy az egyleti tagok egy része, élén Schubert elnöknővel, tiltakozott azon eljárás ellen, hogy a reformegylet, melynek emez létét köszönte s melynek folytonos támogatásai mellett volt csak képes a nevelési nőegylet még akkor is magát fenntartani, szokott gyülekezéseit s értekezleteit továbbra is az intézet helyiségében tartsa meg. E körülmény heves vitára adván okot, azzal végződött, hogy az egyik rész nevezett elnöknővel kilépett, s dacára annak, hogy kisebbségben voltak, az egyletet feloszlottnak nyilvánították, s a pénztárt magukkal vitték. De ez nem volt elég, Schubert elnöknő a kilépett tagokkal egyetemben egy új egyletet alapított Budapesti Fröbel-Nőegylet címen.” *(A magyarországi központi Fröbel-nőegylet 25 éves... 1895)*. 1872-ben ugyancsak létrejött egy újabb nőegylet, ismét belső ellentétek miatt. A Pest-Budai Nevelési Nőegylet budai osztálya különvált és „Első Budai Nevelési Nőegylet” néven működött tovább, gyermekkeretet is alapítva. E tevékenység kezdeményezői Egerer Julianna és Péter Mária „úrhölgyek”

voltak. Ebben az évben a pesti osztály is levált az anyaegyesülettől és a Budapesti Fröbel-Nőegylethez csatlakozott. 1895-ben a magyarországi központi Fröbel-nőegyesület 25 éves működésére visszatekintve a kortársak úgy értékelték, hogy a nőegylet „több megrázkódtatáson” ment keresztül s léte is fenyegetve volt (*A magyarországi központi Fröbel-nőegylet 25 éves...1895b*).

A Budapesti Fröbel-Nőegylet további működéséről olvashatunk híradásokat a szak-sajtóban. Példa erre a következő rövid hír: „*A budapesti Fröbel-nőegylet, melynek évek hosszú során át elnöke és éltető lelke a nemrég elhunyt Kralovánszky Istvánné úrhölgy volt, és mely két virágzó kisdedővintézetét nehéz anyagi körülmények között tartotta fenn a fővárosi magas lakbérviszonyok között, újra életre ébredt. Néhány...ügybarát felkarolta a már-már feloszlás révén levő egyesületet és újabb lendületet adott neki úgy, hogy most már az egyesület óvodáinak jövője ... biztosra vehető.*” (*Kisdednevelés*, 1895. 3. o.) A Magyarországi Központi Fröbel Nőegyesület viszont ezekben az években fénykorát élte, annál is inkább, mert képzőintézete 1894-től államsegélyben részesült: a tanári kar fizetését az állam biztosította (*Pedagógiai Lexikon*, 1936. II. k. 270. o.). Ekkortól az eredetileg fröbeli gyermekkertésznő-képzés kiegészült, átalakult, módosult a kor újabb igényeinek, azaz a törvényi előírásoknak megfelelően.

A korabeli nőmozgalmak és Fröbel szellemiségének kapcsolatára jól rávilágít egy 1882-ből származó értékelés Péterfy Sándor tollából, amely a következő gondolatkörökben lát kapcsolatot Fröbel és a nők társadalmi szerepvállalása között:

- A kisdednevelés és a nőmozgalmak szoros kapcsolatát kiemelve a szerző Fröbel munkásságának következő mozzanatát hangsúlyozza: „...fölvívta Fröbel a német nemzet leányait, hogy alapítsák meg a könyvnyomtatás négyszázados ünnepe alkalmával a nemzeti kisdednevelés egyesületét, melynek részvényesei 10 tallérral járuljanak ahhoz, hogy 1. mintaszerű kisdedápoló gyermekkertek, 2. kisdednevelő képzőintézetek, 3. józan alapokon nyugvó gyermekjátékokat készítő és terjesztő gyárak szerveztessenek és 4. egy oly folyóirat keletkezzék, mely az anyákkal a gyermeknevelés körében szükséges ismereteket közölje.” (*Péterfy*, 1882. 15. o.). A nők családi szerepe tehát tágabb körben is hasznosítható.
- A szerző kiemeli, hogy a Fröbel a kisgyermek nevelésére sokkal alkalmasabbnak tartja a nőt, „ha megvan bennük a női kedélynek az a neme, mely az anyát gyermekeinek végangyalává képes emelni – a férfi az ő jellemének erélyes volta, gondolkodásának mélyebb járása miatt csak kivételes esetekben képes azon önmegtartó foglalkozásra, mely a gyermekkertek vezetőjére várokozik. Csak az édes anya tudja a kisdedek józan gondozását, gyöngéd dédelgetését, mindent észreévő ápolását és védelmezését eszközölni – az apa hivatása nem ebben áll.” (*Péterfy*, 1882. 17. o.). Az a fröbeli gondolat ismét csak találkozott a nők korabeli megítélésével: „Hiszen csak rá kell mutatnunk a tényre” – értékelte Peres Sándor – „hogy korunk nője önkéntelenül is a társadalom ama munkáiban vesz részt, hol a szív uralodik és hogy mindnyájan a társadalmi élet ama térein látjuk a családi körből kilépett nőt legszívesebben, hol az alkotáshoz mindenekfölött a szeretnek gyöngédsége kell. S van-e a családban és a társadalomban munkakör, mely a kettőt nemesebb egységbe fonná s mely a nő természetéhez, a női szív szeretetének nagyságához méltóbb volna; mint a kisdedek nevelése?” (*Peres*, 1895b. 4. o.)

Az 1890-es évektől a Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet gyermekkertésznő-képzőjében vita indult a fröbéli módszerekről. Paradox jelenség, hogy e bírálatok a Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet két igazgatójának, *Péterfy Sándornak* és *Peres Sándornak* vezetése alatt fogalmazódtak meg a legmarkánsabban (*Peres*, 1900). Korábban már idéztük *Péterfy* árnyalt Fröbel-kritikáját (*Péterfy*, 1882). E korszak, a millenáris évforduló ideje egyébként sem kedvezett az „idegen” eredetű alkotások tárgyilagos megítélésének. E Fröbel-vita sajtónyilvánosságot is kapott a Kisdednevelés hasábjain. Bírálatok is megfogalmazódtak a fröbéli játék- és foglalkozási eszközök kapcsán. Pedagógusok támadták a módszer merevségét, orvosok az ülő foglalkozás káros hatását hangsúlyozták a gyermeki gerincoszlopra. Támadták a sok apró fűzési gyakorlatot is, melyet a szemre károsnak véltek. Felmerült a válláztatás kérdése is, valamint a Fröbel-eszközök drágasága. Érvek és ellenérvek hangzottak el. Kreatív módon szóltak *Fröbelt* támogató szakemberek arról, hogy a fröbéli foglalkozások kiegészíthetők egyéb mozgásos foglalkozásokkal. Tagadták *Fröbel* válláztatását, kiemelték, hogy módszere nem ellenkezik a vallással, sőt „...*alkalmas arra, hogy emelje a vallásos érzületet.*” (*Dömötör*, 1892. 51. o.; *Krafszky*, 1892. 53. o.) Az eszközök drágaságát kompenzáló az azt javasolták, hogy maguk a pedagógusok készítsék el minta alapján, megfelelő alapanyag felhasználásával a különböző eszközöket.

1. táblázat. *Mintaóvoda kimutatása 1895–1909-ig (A Magyarországi..., 1910. 9. o.)*

Év	gyermek szám
1895.	134
1896.	95
1897.	93
1898.	77
1899.	92
1900.	86
1901.	81
1902.	89
1903.	102
1904.	87
1905.	98
1906.	89
1907.	89
1908.	100
1909.	87

E hosszas viták lezárásának eredményeképpen végül *Fröbel* eljárásai közel harminc évig háttérbe szorultak Magyarországon, s majd csak századunk harmincas éveiben élik újabb reneszánszukat a munkaiskola reformmegoldásainak előzményeként. Munkáinak magyar nyelvű fordítása is csak 1928 után készült el. A Magyarországi Központi Fröbel Nőegylet működése 1915-ig követhető nyomon, amikor – többszöri próbálkozás után – beolvadt az Országos Gyermekvédő Egyesületbe, és az Országos Gyermekvédő és Fröbel-Egyesület nevet vette fel (*Pedagógiai Lexikon*, 1936. II. k. 270. o.). A következő statisztikai adatokat bemutató táblázatok azonban a nőegylet életképességét tanúsítják.

Ebben az időszakban tehát összesen 1399 gyermekkel foglalkoztak, akik közül 659 díjmentesen vette igénybe a mintaóvoda nevelőmunkáját.

2. táblázat. *A képzőintézet kimutatása 1894–1907-ig (A Magyarországi..., 1910. 13. o.)*

Év	növendékek száma
1894.	53
1895.	69
1896.	63
1897.	57
1898.	80
1899.	77
1900.	81
1901.	85
1902.	94
1903.	145
1904.	199
1905.	188
1906.	176
1907.	145

A fenti időszakban tehát 1512 növendék került ki az óvónői pályára.

Fröbelt minden túlzás nélkül a reformpedagógia előfutárának tekinthetjük (vö. pl. *Németh* és *Skiera*, 1999. 35–37. o.) A térben és időben távol élő egyének gondolatai és nézetei között ugyanis nagyfokú egyezések lelhetők fel.

Továbbgondolásra, további kutatások bátorítására felvetjük, hogy talán nem tűnik erőltetettnek kapcsolódási pontok keresése a közéleti szerepet a fröbeli nőmozgalmakban tanuló, gyakorló nők és XX. századi magyarországi reformpedagógiai irányzatok női képviselői között. „...minden kisedővő, ki hivatása magaslatán áll, egyszersmint gyermektanulmányozó” – írta *Domokos Lászlóné* (*Domokos*, 1910. 504. o.). A svájci *Grun-*

derral egyetértve ugyanis a reformpedagógiát „az egész XIX. századon át tartó fejlődés-folyamat tető-és végpontjaként” értelmezzük, s nem csupán a XIX. és XX. század fordulójának fejleményeként (Grunder, 1997. 20. o.). Nézetünk szerint a reformpedagógia időbeli és tematikai kiterjesztése, tudományelméleti újragondolása kétségtelenül provokatív, amennyiben nem törésvonalak mentén folyó fejlődést tételez, hanem evolúció által létrejövő változást. Ebben a felfogásban a reformpedagógia előfutárai, fontos szereplői a fröbeli nőegyesületekben tevékenykedő nők, akik önmaguk számára társadalmi mozgásteret keresve a kisgyermekkel való foglalkozásban találták meg helyüket.

Irodalom

- A magyarországi központi Fröbel-nőegylet 25 éves működésének története (1895). *Kisdednevelés*, **10**. 253–255.
- A magyarországi központi Fröbel-nőegylet 25 éves működésének története (1895b). *Kisdednevelés*, **11**. 280–282.
- A magyarországi központi Fröbel-nőegyesület negyedszázados jubileuma (1895). *Kisdednevelés*, **11**. 276–279.
- A Magyarországi Központi Fröbel-Nőegylet számadó jelentése az 1892. évre. (1893). Budapest.
- A Magyarországi Központi Fröbel-Nőegylet számadó jelentése az 1909. évre. (1910). Budapest.
- Berényi Salamon (1882): Fröbel élete. *Kisdednevelés*, **5**. 81–85.
- Berényi Salamon (1882): Fröbel élete. *Kisdednevelés*, **6**. 99–102.
- Claparede, É. (1927): Le grandeur de Pestalozzi et le devoir guelle impose – idézi: Kenyeres Elemér: Előszó. Fröbel Frigyel műveiből. Budapest, 1928. VIII.
- Domokos Lászlóné (1910): Gyermektanulmányozás a kisdedóvóban. *Kisdednevelés*, **12**. 504–508.
- Dömötör Géza (1883): Hazai kisdednevelésünk és Fröbel nevelési módszerei. *Kisdednevelés*, **11**. 193–196.
- Dömötör Géza (1892): Fröbel nevelési rendszere és a katolikus papság. *Kisdednevelés*, **2**. 49–51.
- Dömötör Géza (1895): Rosenzweig Saphir Sarolta. *Kisdednevelés*, **11**. 274–276.
- Felméri Lajos (1883): Nőnevelésünk és a társadalom I. *Nemzeti Nőnevelés*, január. 1–9.
- Fröbel Frigyes (1928): műveiből – ford. Petrich Béla, Budapest.
- Fröbel Frigyes (1936): *Önvallomásai*. Budapest.
- Fröbel-ünnepélyek a fővárosban (1882): *Kisdednevelés*, **5**. 85–90.
- Grunder, H. U. (1997): *Institutionelle Verfassheit – Pädagogische Innovation – Didaktische Varianz* – kézirat, Bern.
- Kenyeres Elemér (1928): *Előszó. Fröbel Frigyel műveiből*. Budapest. 1928. VIII.
- Krafszky József (1892): Fröbel kisdednevelési módszere vallásos szempontból. *Kisdednevelés*, **2**. sz. 51–65. o.
- Németh András és Ehrenhard Skiera (1999): *Reformpedagógia és az iskola reformja*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Murray, E. R. (1919): Froebel as a pioneer in modern psychology – idézi: Kenyeres Elemér: *Előszó. Fröbel Frigyel műveiből*. Budapest, 1928. V.
- Orosz Lajos (1962): *A magyar nőnevelés úttörői*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Pedagógiai Lexikon – 1936.

Fröbel és a nőmozgalmak Magyarországon

Peres Sándor (1895a): Fröbel Frigyes alaki munkái III. *Kisdednevelés*, **23**. 610–613.

Peres Sándor (1895b): A magyarországi központi Fröbel nőegyesület negyedszázados jubileumára. *Magyar Kisdednevelés és Népoktatás*, 4. sz. 3–12.

Peres Sándor (1900): A magyar kisdednevelés irodalma – idézi: Kenyeres Elemér: *Előszó. Fröbel Frigyel műveiből*. Budapest, 1928. IX.

Péterfy Sándor (1882): *Fröbel Frigyes emléke*. Budapest.

Prüfer, I. (1927): Friedrich Fröbel, sein Leben und Schaffen – idézi: Kenyeres Elemér: *Előszó. Fröbel Frigyes műveiből*. Budapest, 1928.

Vág Ottó (1976): *Friedrich Fröbel*. Tankönyvkiadó, Budapest.

ABSTRACT

ÉVA SZABOLCS AND MÁRIA RÉTHY: FROEBEL AND THE WOMEN'S MOVEMENT IN HUNGARY

The paper aims to reveal the connection between Froebel's work and women's associations in Hungary in the second half of the 19th century. Froebel was well-known in Hungary from the 1860s as a reformer of early childhood education. His work inspired – mainly aristocratic – women to establish associations in order to promote the dissemination of his ideas. The most famous and effective of these women's organizations was the Central Froebel Association of Women in Hungary established in 1869. It maintained several kindergarten teachers' training institute in the Hungarian capital. Not only did it contribute to institutional early childhood education, but it also provided women with a more active role in society. In a way, these women can be viewed as forerunners of the female educators of the New School movement.

Magyar Pedagógia, **99**. Number 4. 363–373. (1999)

Levelezési cím / Address for correspondence: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszék, H–1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 19–21.